

**KIERUNKI WYKORZYSTANIA
DOPŁAT BEZPOŚREDNICH
PRZEZ RODZINNE GOSPODARSTWA ROLNE
POŁOŻONE W WYBRANYCH WOJEWÓDZTWACH**

Arkadiusz Sadowski, Wojciech Antczak

Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu

Abstrakt. W pracy dokonano oceny zróżnicowania kierunków wykorzystania dopłat bezpośrednich w różnych typach gospodarstw indywidualnych. W tym celu przeprowadzono badania ankietowe na 295 podmiotach zlokalizowanych w różnych częściach kraju, a analizowane gospodarstwa podzielono według wysokości otrzymanych płatności. Na podstawie przeprowadzonych badań stwierdzono, że we wszystkich grupach gospodarstw największa część uzyskanych płatności bezpośrednich jest przeznaczana na zakup środków produkcji. Gospodarstwa najmniejsze w znacznej mierze przeznaczają też uzyskane środki na cele gospodarstwa domowego (20,5%), a największe – na finansowanie inwestycji (17,7%).

Słowa kluczowe: Wspólna Polityka Rolna, gospodarstwa rolne, wykorzystanie dopłat bezpośrednich

WSTĘP

Dopłaty bezpośrednie zostały wprowadzone w ramach reformy Mac Sharry'ego i miały w pierwotnym znaczeniu stanowić uzupełnienie dochodów rolniczych, obniżonych na skutek ograniczenia interwencji rynkowej [Purgał 2011]. Dlatego też początkowo płatności były przyznawane do konkretnych kierunków produkcji [Kutkowska 2009], a ich wielkość była ustalana na podstawie historycznych zaszczości, takich jak plon referencyjny i powierzchnia bazowa. Ewolucja tego systemu wsparcia zmierzała

do coraz większego oddzielenia przyznawanej pomocy od kierunków i skali produkcji [Czubak i in. 2011 a, Kisiel i in. 2011]. Największe zmiany zostały dokonane w wyniku reformy luksemburskiej z 2003 roku, w ramach której w państwach UE-15 wprowadzono system jednolitych płatności na gospodarstwo (*Single Payment Scheme* – SPS), a samo przyznawanie pomocy uzależniono od spełnienia wielu norm, głównie o charakterze środowiskowym i zdrowotnym, określanych mianem wzajemnej zgodności (*cross compliance*). Taki kierunek przemian był podyktowany zarówno potrzebami liberalizacji polityki rolnej, warunkowanymi postanowieniami Światowej Organizacji Handlu, jak i powiązaniem jej z polityką ochrony środowiska [Sadowski 2011]. Założenia reformy luksemburskiej odnosiły się pierwotnie do państw UE-15, stąd też w Polsce oraz innych nowych krajach członkowskich (poza Maltą, Słowenią i Węgrami) od momentu przystąpienia do UE jest stosowany uproszczony system dopłat powierzchniowych (*Single Area Payment Scheme* – SAPS). Założenia kolejnej reformy systemu płatności, które obejmą wszystkie 27 państw UE, stanowią kontynuację kierunków wyznaczonych podczas reformy luksemburskiej, w jeszcze większym stopniu uzależniając możliwość korzystania z dopłat od spełnienia norm środowiskowych [Czubak i in. 2011 a, b].

Przez cały okres swego funkcjonowania niezmiennym elementem systemu płatności bezpośrednich pozostawała zasada wspierania dochodów rolniczych bez naruszania mechanizmu rynkowego. Przejawiała się ona tym, że kwota należnych środków nie jest uzależniona od bieżącej wielkości produkcji (choć jest częściowo uzależniona od jej kierunku). Poza tym, uzyskane przez rolników środki mogą być przeznaczone na dowolny cel – prywatny lub związany z funkcjonowaniem gospodarstwa rolnego. Liczne badania wskazują na to, że płatności bezpośrednie stanowią obecnie istotny element, wpływający na poziom dochodów różnych typów gospodarstw rolnych [Czubak i in. 2011 a, b]. Dlatego jest ważne, zarówno z punktu widzenia mikroekonomicznego, jak i sektorowego, określenie, jaki jest zakres oraz kierunek wykorzystania środków uzyskanych przez rolników w ramach dopłat bezpośrednich. Stąd też celem niniejszego opracowania jest próba odpowiedzi na pytanie, jakie są kierunki wykorzystania środków pomocowych w gospodarstwach wyróżnionych na podstawie wysokości otrzymanego wsparcia.

METODYKA

Badania przeprowadzono na populacji 295 indywidualnych gospodarstw rolnych. Kryterium doboru było prowadzenie towarowej produkcji, korzystanie z dopłat bezpośrednich oraz z pomocy w ramach II filaru Wspólnej Polityki Rolnej. Celem takiego ujęcia było określenie kierunków wykorzystania środków pochodzących ze wsparcia bezpośredniego wśród podmiotów szczególnie aktywnych w dziedzinie pozyskiwania funduszy UE. Badane gospodarstwa były zlokalizowane w pięciu województwach: kujawsko-pomorskim, wielkopolskim, zachodniopomorskim, pomorskim, mazowieckim.

Podstawą przeprowadzenia analiz był ujednolicony formularz ankiety, obejmujący, między innymi, takie zagadnienia, jak:

- wielkość dopłat bezpośrednich uzyskiwanych w latach 2004-2010,
- podstawowe charakterystyki badanych podmiotów, takie jak powierzchnia UR i liczba osób pełnozatrudnionych,

– deklarowane przez ankietowanych kierunki wykorzystania dopłat bezpośrednich.

Narzędzie to posłużyło do przeprowadzenia wywiadów standaryzowanych z kierownikami gospodarstw. Badania ankietowe zostały wykonane w drugiej połowie roku 2010. Celem określenia kierunków wykorzystania dopłat w zależności od wielkości uzyskanej płatności, badane podmioty zostały podzielone na cztery tak samo liczne grupy, gdzie kryterium była średnia wartość dopłat z lat 2004-2010 (tab. 1). Dla każdej z nich określono średnie wartości charakteryzujące poszczególne grupy (tab. 2 i 3). Poza tym ankietowani rolnicy deklarowali, jaką część otrzymanych dopłat przeznaczają na cele rodzinne, bieżącą działalność operacyjną gospodarstwa, inwestycje oraz inne cele. Dla badanych grup zostały określone średnie udziały dla każdego z kierunków rozdysponowania uzyskanego wsparcia (tab. 4). Chcąc określić wpływ płatności bezpośrednich na intensywność produkcji, ankietowani kierownicy gospodarstw deklarowali, o ile otrzymane wsparcie umożliwiło ilościowy wzrost zużycia podstawowych środków produkcji (tab. 5).

Tabela 1. Kryterium podziału badanych gospodarstw
Table 1. Criterion for division of the surveyed farms

Wyszczególnienie Specification	Gospodarstwa Farms			
	małe small	średnio małe middle small	średnio duże middle big	duże big
Średnia wysokość dopłat bezpośrednich w latach 2004-2010 (zł) Average of the direct payments in years 2004-2010 (PLN)	1 749	7 609	19 158	98 804
Liczebność gospodarstw Number of farms	74	73	74	74

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet, n = 295.
Source: own calculation on the basis of questionnaire, n = 295.

CHARAKTERYSTYKA BADANEJ POPULACJI

Badane gospodarstwa wykazują duże zróżnicowanie pod względem wielu cech określających ich potencjał produkcyjny, skalę produkcji oraz jej efektywność. Przede wszystkim są widoczne znaczne różnice w areale (tab. 2), co wynika ze stosowanego w Polsce oraz innych nowych krajach członkowskich (poza Maltą, Słowenią i Węgrami) systemu SAPS, gdzie podstawą przyznawania dopłat jest ilość użytkowanej ziemi. Badane podmioty są natomiast do siebie podobne pod względem liczby osób pełnozatrudnionych (AWU), co wynika z ich rodzinnego charakteru, determinującego wykorzystanie przede wszystkim własnej siły roboczej. Stan ten jest zgodny z innymi badaniami dotyczącymi gospodarstw indywidualnych [Wyniki standardowe... 2011], gdzie w przypadku większości przekrojów analitycznych liczba osób pełnozatrudnionych ogółem nie przekracza trzech. Na skutek znacznych różnic użytkowanej powierzchni

Tabela 2. Wybrane charakterystyki badanych gospodarstw*
Table 2. Chosen characteristics of surveyed farms

Wyszczególnienie Specification	Gospodarstwa Farms			
	małe small	średnio małe middle small	średnio duże middle big	duże big
Średnia powierzchnia UR (ha/gosp.) Average utilised agricultural area (ha/farm)	6,8	14,1	30,3	157,1
Liczba osób pełnozatrudnionych (AWU**/gosp.) Annual work unit (AWU/farm)	1,3	1,5	1,7	1,8
Liczba osób pełnozatrudnionych (AWU**/100 ha) Annual work unit (AWU/100 ha UAA)	18,4	10,8	5,6	1,2

*Średnie wartości dla wszystkich grup.

**Określono za metodyką FADN [www.fadn.pl] jako osobę przepracowującą w ciągu roku 2200 godzin; wyliczenia zostały przeprowadzone na podstawie deklarowanej przez rolników liczby przepracowanych dni oraz godzin w ciągu dnia.

Zródło: opracowanie własne na podstawie ankiet, n = 295.

*Average for all groups.

**Defined, according the FADN methodology [www.fadn.pl] as a person working 2200 hours during the year. Calculations were performed on the basis of the declared by the farmers, number of worked days and hours per day.

Source: own calculation on the basis of questionnaire, n = 295.

w poszczególnych badanych grupach, odmienne są też relacje pomiędzy czynnikiem praca i ziemia, przedstawione jako liczba osób pełnozatrudnionych na 100 ha UR.

Zróźnicowanie potencjału produkcyjnego przekłada się zarówno na skalę i strukturę produkcji, jak i na produktywność poszczególnych czynników produkcji (tab. 3). Wzrost wartości sprzedaży w kolejnych grupach stanowi bezpośredni skutek gospodarowania na coraz większych powierzchniach. Zróźnicowanie areалу wpływa też, szczególnie gdy uwzględni się podobną liczbę pracujących osób, na odmienną strategię w zakresie intensywności wytwarzania i roli produkcji zwierzęcej. Gospodarstwa z grupy „małych” charakteryzują się relatywnie niewielkim udziałem produktów zwierzęcych w sprzedaży. Przyczyna tego zjawiska może tkwić (choć nie wynika to bezpośrednio z badań) w braku wystarczającej infrastruktury technicznej, niezbędnej w prowadzeniu produkcji zwierzęcej, a także w specyficznych cechach siły roboczej. Wziąwszy pod uwagę niewielką wartość produkcji w tej grupie podmiotów, można przypuszczać, że w wielu przypadkach występuje zjawisko pracy poza gospodarstwem, co skutkuje tym, że pomimo relatywnie dużych zasobów pracy, dobowa dyspozycyjność poszczególnych osób może być niewystarczająca w stosunku do potrzeb produkcji zwierzęcej. Dlatego w przypadku podmiotów „małych” bardziej racjonalne jest prowadzenie intensywnej produkcji roślinnej, o czym może świadczyć najwyższa wśród badanych grup wielkość sprzedaży w przeliczeniu na 1 ha UR (tab. 3). Oznacza to, że kierownicy tych podmiotów wybrali strategię pracochłonną, nastawioną na wykorzystanie tego czynnika produkcji, którego zasoby są relatywnie wysokie w stosunku do czynnika

Tabela 3. Wielkość sprzedaży w badanych gospodarstwach*
 Table 3. Value of sales in the surveyed farms*

Sprzedaż Sale	Gospodarstwa Farms							
	małe small		średnio małe middle small		średnio duże middle big		duże big	
	zł/gosp. PLN/farm	%	zł/gosp. PLN/farm	%	zł/gosp. PLN/farm	%	zł/gosp. PLN/farm	%
Produkcji zwierzęcej Of animal production	17 891	33	62 737	69	97 829	65	103 285	22
Produkcji roślinnej Of plant production	36 284	67	28 051	31	53 265	35	361 539	78
Razem zł Total PLN	54 174	100	90 788	100	151 094	100	464 824	100
zł/1 ha UR PLN/1 ha UAA	7 967	x	6 439	x	4 987	x	2 959	x
zł/1 AWU PLN/1 AWU	41 672	x	60 525	x	88 879	x	258 236	x

*Średnie wartości dla wszystkich grup.

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet, n = 295.

*Average for all groups.

Source: own calculation on the basis of questionnaire, n = 295.

„ziemia”. Sama jednak wydajność pracy, liczona wartością sprzedaży na 1 AWU, jest najniższa, co jest bezpośrednim skutkiem niewielkiej skali wytwarzania. Gospodarstwa „średnio małe” i „średnio duże” charakteryzują się z kolei znaczącą rolą produkcji zwierzęcej oraz stosunkowo dużą intensywnością produkcji. Do uzyskania zadowalających wyników ekonomicznych jest konieczne w ich przypadku dokonanie transformacji produktów roślinnych w zwierzęce, czemu sprzyja zarówno posiadanie odpowiednio dużych powierzchni, jak i relatywnie wysokich zasobów siły roboczej, niezbędnej do obsługi stada zwierząt. Najmniejszy udział produkcji zwierzęcej oraz najbardziej ekstensywną produkcję prowadzą natomiast gospodarstwa z grupy „dużych”. Wynika to przede wszystkim z samej ich powierzchni, dzięki której możliwa jest produkcja w skali wystarczającej zarówno do prowadzenia produkcji rolniczej, jak i utrzymania rodziny. Stąd też nie istnieje w ich przypadku ekonomiczny przymus intensyfikacji czy transformacji produktów roślinnych w zwierzęce. Ze względu jednak na największą skalę wytwarzania, wydajność pracy w gospodarstwach dużych jest największa spośród wszystkich analizowanych grup.

KIERUNKI WYKORZYSTANIA DOPLAT BEZPOŚREDNICH

Wśród badanej grupy gospodarstw daje się zauważyć duże zróżnicowanie wykorzystania uzyskanych środków pochodzących z dopłat bezpośrednich (tab. 4), warunkowane

Tabela 4. Deklarowane przez respondentów wykorzystanie dopłat bezpośrednich (%)
 Table 4. Declared use of direct payments by the respondents (%)

Gospodarstwa Farms	Wykorzystanie dopłat na: Using payments for:					
	cele gospodarstwa domowego goals of household	zakup środków produkcji purchase the means of production	zakup zwierząt purchase of animals	inwestycje investment	splatę kredytu loan re payment	inne cele other goals
Małe Small	20,5	73,6	0,5	4,1	0,6	0,7
Średnio małe Middle small	5,9	83,3	0,7	9,9	0,3	0,0
Średnio duże Middle big	6,1	79,6	0,1	11,2	3,0	0,0
Duże Big	4,7	67,5	0,4	17,7	9,4	0,3

*Średnie wartości dla wszystkich grup.

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet, n = 295.

*Average for all groups.

Source: own calculation on the basis of questionnaire, n = 295.

zarówno posiadanym potencjałem produkcyjnym, jak i samą kwotą wsparcia. Na cele gospodarstwa domowego, największy odsetek przyznanego wsparcia przeznaczają podmioty „małe”. W pewnym więc stopniu ten instrument Wspólnej Polityki Rolnej pełni funkcje pomocy socjalnej, co wykazały także (z uwzględnieniem różnic metodycznych) inne badania [Berbeka 2009, Sadowski i in. 2006]. Trudno przy tym odpowiedzieć na pytanie o to, czy taki kierunek wykorzystania dopłat jest słuszny z ogólnospołecznego punktu widzenia. Wziąwszy pod uwagę jeden z celów Wspólnej Polityki Rolnej, jakim jest zapewnienie odpowiedniego poziomu dochodów rolniczych, a także pierwotną funkcję płatności bezpośrednich, jaką było uzupełnienie tych dochodów, przeznaczanie uzyskanych środków na cele prywatne wydaje się być poprawne, a nawet oczekiwane, jeśli uwzględni się, że mechanizm ten miał w założeniach przyczynić się do uniezależnienia decyzji produkcyjnych od instrumentarium polityki rolnej. Z drugiej jednak strony, zdecydowanie większy udział dopłat wykorzystywanych na utrzymanie rodziny w gospodarstwach najmniejszych, świadczy o tym, że mechanizm ten w pewnym stopniu petryfikuje obecną, niekorzystną strukturę agrarną [Urban 2010]. Należy jednak zauważyć, że stosowanie płatności stanowi tylko jeden z czynników uniemożliwiających dokonanie się znaczących przemian strukturalnych, obok równie ważnych lub ważniejszych aspektów, z których najistotniejszy to brak pozarolniczych miejsc pracy na obszarach wiejskich. W pozostałych badanych grupach udział wydatków na cele gospodarstwa domowego znajduje się na podobnym poziomie, wziąwszy jednak pod uwagę wzrastający ogólny wolumen wsparcia, wpływ dopłat na jakość życia rodzin rolniczych zwiększa się wraz ze wzrostem powierzchni gospodarstwa. Zjawisko to jest wprawdzie zgodne z pierwotnymi założeniami stosowania dopłat, lecz budzi kontrower-

sje natury społecznej, gdyż oznacza, że ze środków publicznych jest finansowane gospodarstwo domowe osób, których gospodarstwa rolne posiadają potencjał produkcyjny wystarczający do wytworzenia dochodu zapewniającego odpowiedni poziom życia. Nieco inaczej problem ten przedstawia się w świetle reformy luksemburskiej, której istota sprowadza się do oddzielenia dopłat od produkcji i wypłacania ich za dostarczanie przez producentów dóbr publicznych, głównie poprzez właściwe użytkowanie ziemi rolnej [Pocza 2011]. W tym kontekście płatności bezpośrednie, stanowiąc swoistą zapłatę rolnikom za świadczenie usług na rzecz całego społeczeństwa, powinny trafiać do podmiotów proporcjonalnie do ich skali, uzależnionej głównie od użytkowanego arealu.

W każdej z analizowanych grup największy udział otrzymanych płatności jest przeznaczony na zakup środków produkcji, co skutkuje wzrostem intensywności wytwarzania. Podobne wyniki uzyskali też inni autorzy [Marks-Bielska i Babuchowska 2010]. W pewnym sensie taki kierunek wykorzystania pomocy stoi w sprzeczności z pierwotnymi celami tego mechanizmu, gdyż bezpośrednie wsparcie dochodów bez ingerowania w mechanizmy rynkowe miało w założeniach przyczynić się do zrównoważenia popytu i podaży, co w warunkach panującej w UE na początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku nadprodukcji żywności oznaczało ograniczenie skali wytwarzania. Intensyfikacja produkcji nie jest też zgodna z celami tego mechanizmu, jakie zostały określone w ramach reformy luksemburskiej, gdyż wzrost zużycia środków produkcji może, gdy są one nieumiejętnie stosowane, prowadzić do zwiększenia negatywnego oddziaływania rolnictwa na środowisko. Właściwa ocena takiego kierunku wykorzystania dopłat powinna jednak zostać dokonana w kontekście specyfiki polskiego sektora rolnego, charakteryzującego się na tle innych państw unijnych mniejszą produktywnością i efektywnością wykorzystania czynników produkcji [Pocza 2010]. Tak więc przeznaczenie dopłat na cele związane z produkcją przyczynia się do wzrostu skali produkcji, zmniejszając dysproporcje pomiędzy rolnictwem Polski i innych państw członkowskich UE, a więc jest zgodne z ogólną ideą funkcjonowania Unii Europejskiej, zakładającą podejmowanie działań mających na celu niwelowanie różnic w poziomie rozwoju poszczególnych jej rejonów. Wśród badanych grup relatywnie najmniejszy odsetek środków z dopłat bezpośrednich na cele bieżącej produkcji przeznaczyły gospodarstwa z grupy „dużych”, co należy wiązać zarówno z niewielką intensywnością produkcji, jak i z konkurencją innych celów, w tym przede wszystkim działań o charakterze inwestycyjnym. Podobna sytuacja miała miejsce w grupie gospodarstw „małych”, lecz tam relatywnie niewielki udział dopłat przeznaczony na zakup środków produkcji może być związany z już obecnie wysoką intensywnością wytwarzania, a także z przeznaczaniem znacznych środków na cele prywatne.

Badane gospodarstwa część przyznanych dopłat wykorzystały na finansowanie inwestycji. Na tego typu działalność są przeznaczone środki w ramach II filaru Wspólnej Polityki Rolnej, jest jednak kilka powodów, dla których producenci wykorzystują także płatności bezpośrednie. Po pierwsze, programy wsparcia inwestycji zawierają wprawdzie szeroki, lecz jednak ograniczony zestaw kosztów kwalifikowanych, który nie zawsze jest zbieżny z potrzebami rozwojowymi konkretnego podmiotu. Po drugie, jest w nich ograniczony zakres wsparcia finansowego (wynoszący 300 tys. zł w przypadku działania „Modernizacja gospodarstw rolnych” w ramach PROW 2007-2013), co – zwłaszcza wykonujących większe przedsięwzięcia – może skłaniać do wykorzystywania innych źródeł finansowania, w tym także dopłat bezpośrednich. Po trzecie, nabory

wniosków na projekty modernizacyjne w ramach II filaru odbywają się w określonych terminach, a sama procedura przyznawania pomocy jest zazwyczaj długotrwała. Potrzeby inwestycyjne, często motywowane koniecznością wykonania niezbędnych prac w określonych okresach roku, nie pozwalają w wielu przypadkach na oczekiwanie do kolejnego naboru wniosków. Poza tym uzyskanie pomocy ma charakter refinansowania poniesionych kosztów, stąd jest konieczne wcześniejsze wydatkowanie własnych środków, które mogą pochodzić, między innymi, z płatności bezpośrednich. Nie bez znaczenia mogą być też przeszkody formalne w uzyskaniu środków z II filaru, takie jak skomplikowana dokumentacja, czy jej duża ilość [Czubak i Sadowski 2011]. Poszczególne grupy charakteryzują się dużym zróżnicowaniem udziału dopłat przeznaczanych na inwestycje. Najmniej na ten cel przeznaczają gospodarstwa z grupy „małych”, co jest związane z relatywnie niewielką skalą samych płatności, których wartość jest zbyt niska na pokrycie kosztów inwestycyjnych. Poza tym gospodarowanie na niewielkiej powierzchni nie wymusza podejmowania działań mających na celu substytucję pracy żywej przez uprzedmiotowioną, tym bardziej, że podmioty te posiadając wystarczające zasoby pracy, realizują pracochłonną strategię funkcjonowania. Nie bez znaczenia jest też duża konkurencja celu socjalnego. Na inwestycje najwięcej dopłat – procentowo i (uwzględnwszy wysokość otrzymywanego wsparcia) kwotowo – przeznaczają podmioty z grupy „dużych”. Dzieje się tak przede wszystkim ze względu na to, że relatywnie mniejszy, w porównaniu z innymi grupami, jest udział płatności przeznaczanych zarówno na cele rodziny, jak i na bieżącą produkcję. Poza tym sam wolumen dopłat jest na tyle znaczący, że może stanowić źródło kapitału inwestycyjnego, szczególnie jeśli uwzględni się wspomniane ograniczenia kwotowe programów pomocowych w ramach II filaru WPR. Inny powód jest związany z samą strukturą dużych gospodarstw, gdzie odwrotnie niż w podmiotach „małych”, zasoby siły roboczej są niewielkie w stosunku do powierzchni, co w naturalny sposób wymusza realizację pracooszczędnej i kapitałochłonnej strategii rozwoju.

We wszystkich badanych grupach gospodarstw największy udział dopłat bezpośrednich został przeznaczony na zakup środków produkcji. Dlatego też w dalszym etapie badań określono, jaki był produkcyjny skutek tego zjawiska. Wszędzie, poza grupą gospodarstw dużych, największy ilościowy wzrost zużycia zanotowano w przypadku nawozów (tab. 5). Jest to zrozumiałe w kontekście wspomnianej wcześniej niewielkiej produktywności polskiego rolnictwa, przejawiającej się, między innymi, uzyskiwaniem niskich plonów. Dlatego też producenci, otrzymując dodatkowe środki w postaci dopłat, decydowali się na przeznaczenie ich w dużej części na podstawowy środek produkcji, przyczyniający się do wzrostu skali produkcji, a także *ceteris paribus* dochodu. Nieco inna sytuacja występuje w przypadku środków ochrony roślin, których ilościowy wzrost jest zróżnicowany w poszczególnych grupach, a różnica pomiędzy średnią dla gospodarstw „małych” i „dużych” wynosi niemal 9 punktów procentowych. Przyczyn takiego stanu rzeczy należy szukać głównie w odmiennej agrotechnicznej funkcji nawozów i środków ochrony roślin. Nawozy przyczyniają się przede wszystkim do wzrostu plonów, oddziałują więc głównie na wolumen produkcji, podczas gdy pestycydy, poza tym że chronią przed spadkiem plonu, wpływają też na jego handlową jakość. Dlatego też największy ilościowy wzrost zużycia środków ochrony roślin został zanotowany w gospodarstwach największych, które gospodarują wprawdzie w sposób relatywnie ekstensywny, jednak sprzedają przede wszystkim produkty roślinne, stąd dbałość o ich

Tabela 5. Deklarowany ilościowy wzrost zużycia środków produkcji w związku z otrzymaniem dopłat bezpośrednich (%)*

Table 5. Declared quantitative increase in the use of means of production in connection with the receipt of direct payments (%)*

Gospodarstwa Farms	Ilościowy wzrost zużycia: A quantitative increase in the use of:			
	środków ochrony roślin pesticides	nawozów fertilizers	paszy feed	paliwa fuel
Małe Small	2,3	6,2	1,7	1,7
Średnio małe Middle small	5,0	11,9	2,1	2,5
Średnio duże Middle big	5,7	7,2	1,2	1,2
Duże Big	11,0	10,9	3,4	3,5

*Średnie wartości dla poszczególnych grup (100% – podwojenie ilości zużycia środka produkcji).

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet, n = 295.

*Average for each groups (100% – doubling of the amount of consumption of the means of production).

Source: own calculation on the basis of questionnaire, n = 295.

dobłą jakość ma dla nich znaczenie marketingowe. Otrzymywanie dopłat miało mniejszy wpływ na deklarowany wzrost ilościowego zużycia pasz oraz paliwa, chociaż w tych przypadkach nieco większe wartości zostały zanotowane w grupie gospodarstw „dużych”.

PODSUMOWANIE

Analiza wykazała duże różnice wielkości areálu badanych gospodarstw, a co się z tym wiąże – skali, struktury i efektywności produkcji, a także wartości otrzymywanych dopłat bezpośrednich. Czynniki te przyczyniły się do znacznego zróżnicowania kierunków wykorzystania uzyskiwanych płatności. Wynikały one zarówno z bieżących potrzeb poszczególnych podmiotów, jak i z możliwości finansowych, limitowanych wielkością otrzymanego wsparcia. Z badań wynika, że dopłaty bezpośrednie w najmniejszych badanych gospodarstwach pełnią w dużym stopniu funkcje socjalne, a w przypadku największych podmiotów stanowią ważne źródło finansowania inwestycji. We wszystkich natomiast badanych grupach największa część pomocy została przeznaczona na zakup środków produkcji, co potencjalnie może przyczynić się do wzrostu intensywności wytwarzania. Wprawdzie zasada przyznawania dopłat bezpośrednich zakłada swobodę w zakresie kierunków wydatkowania przyznanego wsparcia, to jednak wszystkie analizowane kierunki ich wykorzystania skłaniają do zadania pytania o ogólnospołeczne uzasadnienie stosowania tego mechanizmu w obecnej postaci. Największe kontrowersje może budzić przeznaczenie znacznej części wsparcia na zakup środków

produkcji i związany z tym wzrost intensywności wytwarzania, co jest zasadniczo niezgodne zarówno z pierwotną funkcją stosowania płatności bezpośrednich, jak i dodatkowymi, środowiskowymi celami, wyznaczonymi w ramach reformy luksemburskiej. Uwzględnwszy jednak specyfikę polskiego sektora rolnego, w tym przede wszystkim jego zapóźnienie w stosunku do innych państw członkowskich UE, przeznaczenie znacznej części dopłat na środki produkcji jest uzasadnione z mikroekonomicznego punktu widzenia, ale też zbieżne z ogólną ideą funkcjonowania Unii Europejskiej, zakładającą podejmowanie działań mających na celu wyrównywanie poziomu rozwoju poszczególnych jej regionów.

LITERATURA

- Berbeka T., 2009. Wpływ dopłat bezpośrednich na efekty ekonomiczne produkcji zbóż w gospodarstwach rodzinnych. *Rocz. Nauk. SERiA* 11, 1, 24-27.
- Czubak W., Poczta W., Sadowski A., 2011 a. Wpływ proponowanej reformy systemu dopłat bezpośrednich po 2013 roku na sytuację polskiego rolnictwa. *Wies i Roln.* 4, 61-82.
- Czubak W., Sadowski A., Poczta W., 2011 b. Wpływ reformy systemu dopłat bezpośrednich na dochody polskich gospodarstw rolnych z pola obserwacji FADN. IERiGŻ-PIB, Warszawa.
- Czubak W., Sadowski A., 2011. Czynniki zewnętrzne wpływające na absorpcję środków unijnych przez gospodarstwo rolne. W: *Uwarunkowania absorpcji środków unijnych przez sektor żywnościowy i jednostki samorządu terytorialnego*. Red. D. Czykier-Wierzba. Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk, 92-111.
- Kisiel R., Marks-Bielska R., Kowalska A., 2011. Dopłaty bezpośrednie a zmiany w gospodarstwach rolnych na przykładzie wybranych powiatów województwa warmińsko-mazurskiego. *J. Agribus. Rural Dev.* 4 (22), 101-114.
- Kutkowska B., 2009. Wspieranie dochodów rolniczych przez dopłaty bezpośrednie w gospodarstwach Dolnego Śląska. *J. Agribus. Rural Dev.* 2 (12), 101-109.
- Marks-Bielska R., Babuchowska K., 2010. Functioning of the direct subsidies system in Poland and other European Union countries. *J. Agribus. Rural Dev.* 3 (17), 89-100.
- Poczta W., 2010. Przemiany w rolnictwie. W: *Polska Wieś 2010. Raport o stanie polskiej wsi*. Red. J. Wilkin, I. Nurzyńska. FAPA, Warszawa, 9-43.
- Poczta W., 2011. Wspólna polityka rolna Unii Europejskiej po 2013 roku – wizje zmian. W: *Projekty inwestycyjne w agrobiznesie a zasady Wspólnej Polityki Rolnej po 2013*. Red. A. Czyżewski, W. Poczta. Wyd. UE, Poznań, 62-77.
- Purgał P., 2011. Determinanty reformy wspólnej polityki rolnej w perspektywie 2020 roku. W: *Projekty inwestycyjne w agrobiznesie a zasady Wspólnej Polityki Rolnej po 2013*. Red. A. Czyżewski, W. Poczta. Wyd. UE, Poznań, 15-35.
- Sadłowski A., 2011. Płatności obszarowe jako instrument polityki ochrony środowiska. *J. Agribus. Rural Dev.* 4 (22), 145-151.
- Sadowski A., Jankowiak J., Bieńkowski J., 2006. Zróżnicowanie powiązań z rynkiem gospodarstw rolnych w Wielkopolsce. *Rocz. Nauk. SERiA* 8, 1, 172-176.
- Urban R., 2010. Polski sektor żywnościowy w pierwszych latach członkostwa. Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania rozwoju polskiej gospodarki żywnościowej po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej (Synteza). IERiGŻ-PIB, Warszawa.
- www.fadn.pl
- Wyniki standardowe uzyskane przez indywidualne gospodarstwa rolne uczestniczące w Polskim FADN w 2009 roku. 2011. Polski FADN.

DIRECTIONS OF USING DIRECT PAYMENTS BY THE INDIVIDUAL FARMS LOCATED IN CHOSEN REGIONS

Summary. This paper assesses the diversity of directions for use of direct payments in different types of individual farms. The questionnaire surveys were performed on 295 farms located in different parts of the country. Analysed farms were divided into groups according to the amount direct support received. Based on the survey concluded that in all analysed groups the largest share of direct payments is spent on the purchase of means of production. The smallest farms also spend to a high extent, the money on household purposes (20.5%) and the largest ones to finance the investment (17.7%).

Key words: Common Agricultural Policy, farms, using the direct payments

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 4.06.2012

Do cytowania – For citation: Sadowski A., Antczak W., 2012. Kierunki wykorzystania dopłat bezpośrednich przez rodzinne gospodarstwa rolne położone w wybranych województwach. J. Agribus. Rural Dev. 4(26), 103-113.